

Олег ЧУПА

“Засяяв Ти на горі Таворській і виднієш у світлі, як сонце ясне, показавши друзям своїм духовне Божество”

(Світільний)

Преображення є однією з чільних тематик християнської іконографії. В основі сюжету ікони Преображення лежить євангельська розповідь, взята із Лк. 9, 28-36. Сама подія преображення Христа на г. Тавор знаходиться в тіні серед інших євангельських розповідей. Лише згодом у світлі Христового воскресіння вона починає займати належне їй місце. Взагалі важливість цієї події виходить поза рамки нашого розуміння, адже навіть Три апостоли лише згодом усвідомили те, що було їм явлене на Таворі.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ІКОНИ ПРЕОБРАЖЕННЯ

Як це притаманно усій іконографічній традиції, існує велика кількість інтерпретацій ікони Преображення.

З чим це пов'язано? Мистецтвознавці, як правило, причину цього явища вбачають у різноманітності іконографічних шкіл, у відмінності культурних та історичних середовищ, в яких писались ікони тощо. Проте можемо одразу зауважити, що попри велику подібність між іконами однієї школи, ми завжди знайдемо щось неповторне у кожній іконі. Причина цього дуже проста – кожен іконописець, як і кожна людина, неповторно переживає досвід богоспівкування і відповідно неповторно виливає це у своїй іконі.

Як вже було вище зазначено, композиція та колористика ікони преображення змінюється залежно від школи та історичної епохи, в яку писалась дана ікона. Вже у IV ст. маємо перші іконографічні версії цієї події: на збереженому із IV ст. релікварії т.зв. “Лінсанотеці із Брестії”, зробленому у формі хреста із рельєфною вставкою зі слонової кістки, постать Христа зображена у молодому віці, який стоїть між двома безбородими чоловіками, зверху над Ним опускається рука Бога, що благословить, а також апостоли, що припали до землі.

У цій іконі започатковується іконографічна композиція преображення, яка матиме своє продовження протягом наступних тисячоліть християнства.

До одного з найстаріших зображень сцени преображення слід, мабуть, віднести мозаїку в апсиді церкви монастиря Св. Катерини на Синаї (565-566 рр.). У цій, сповненій внутрішньої динаміки, іконі шість величавих постатей досить щільно заповнюють увесь простір. Фігура Христа у дуже світлому одязі виділяється на тлі темного круга (мадндорли), темнота якої поступово густішає від країв до середини. Своєрідним рефреном до постаті Христа сприймаються дві величаві фігури пророків. Обидва, Мойсей та Ілля, бородаті (потім візантійська іконографія утворить образ безбородого Мойсея, а тут, очевидно, є вплив іконографії давньосирійської традиції). Об'єднуючим чинником композиції є промені “Слави”, спрямовані у всі боки, і які зупиняються на

фігурах пророків та апостолів.

“СВТЛО ТИХЕ СВЯТОЇ СЛАВИ”

Коли читаємо євангельську розповідь про преображення, то насамперед вражає певна “нелогічність” цієї події: мир і спокій переміни Христа і переляк апостолів від побаченого. Глянувши на будь-яку ікону Преображення, побачимо, що вона у жодному випадку не намагається передати яскравості світла, як це робиться в картинах художників-імпресіоністів. Ікона своєю золотаво-жовтою барвою намагається радше передати глибину і непізнанність божественного світла Христа. Ісус – “неприступне Сонце” – зображений як сонце, яке заходить. Відповідь на цю митецьку композицію знаходимо у гімні вечірні “Світло тихе” – Христос Той, який прийшов на захід Сонця - Той, який прийшов у плоті, на світло якого ми в змозі дивитися. Світло Христове опалює усяку скверну, воно є животворним, бо сповнює диханням Духа Святого усе творіння. Воно є тихим, тому завжди з ним у серце людини приходиться радість та мир: “Приходить це Світло тихо, ніжно, так що не зауважуєш, як воно обіймає тебе. Це явлення подібне на тихе засипання нормально здорової людини, але, звичайно, це зовсім не сон, а повнота життя” (арх. Софроній Сахаров). Один подвижник називає це світло “ранком воскресіння”, оскільки воно є тихе, як весняний ранок. Далі він продовжує: “Хоч Божественне Світло по природі своїй завжди буває незмінним, але дії, які воно породжує в людині, різноманітні: інколи вони сприймаються як тиха любов Христа; інколи як співприсуття Божественна сила; інколи як якийсь незбагнений рух вічного життя всередині людини; інколи як світло розуміння або як надмислене умове бачення Бога”. Звідки ж це тихе світло? – Це відблиск слави Христа, яку передав Йому Отець. У композиції ікони Преображення слава Божа зображена у вигляді світлого круга, в центрі якого стоїть Христос. Сцена Преображення є явленням таїнства Пресвятої Трійці – у центрі “Слави” зображені три великі промені. Зміна барви від світлішої до темнішої у напрямку до центру символізує “темряву” Божої слави, її непізнанність.

БОГОВИДЦІ МОЙСЕЙ ТА ІЛЛЯ

По обидві сторони Христа ми бачимо двох пророків: Іллю та Мойсея. Вони разом з Христом творять невидиме коло, показуючи тим самим, що вони стали учасниками Трійчного Божественного життя. Ілля як образ тих, що живуть, а Мойсей як образ тих, що померли, вказують на основну ціль життя кожної людини – богоспілкування. Життя двох пророків показує шлях праведника до боговидіння. Кожен, хто прагне постійно перебувати у спілкуванні з Богом, повинен усвідомити, що поряд з цим устремлінням до Безмежного та Невиразного Бога іде відречення від своєї волі та нерозуміння зі сторони інших. Тим не менше, вінець, якого удостоюється праведник, багатократно перевищує усі ті труднощі, які зустрічаються на цьому шляху. Істинний шлях до бачення Божественного Світла лежить через внутрішнього чоловіка. Вся наша думка, вся сила нашого бажання повинні бути направлені на те, щоб зберегти заповідь Божу чисто та бездоганно (1 Тим. 6, 14). Тільки тоді Світло Божественне, як показав досвід століть, багатократно і багатообразно відвідує людину. І ніхто ніколи не може сказати про межі благовоління Божого до нас, бо воно воістину безмежне; і скільки б людина не прагнула Бога, як би не загоралась любов'ю до Нього, все одно виливання Його Світла завжди залишатимуться

безмірними і незчисленими.

По-різному і багатообразно являється це Світло людині. Що відбувається при цих відвідинах людини Богом? Арх. Софроній Сахаров, розповідаючи із власного досвіду, говорить, що при цьому Господь дає людині благодать відчаю; і навіть більше цього: святу ненависть до власного гріха, сморід якого подібний до ядовитого газу. Зцілитись власними зусиллями – неможливо. При такому цілковитому розпачі людині залишається лише один вихід: з надією віддатись в Божі обійми. Така людина, отримавши зцілення своїх ран подібно до гадаринського біснுவатого, боїться відлучитись від того, хто звільнив її від чужої влади. Проте Господь бажає іншого: “Вернись... і розкажи, що сотворив тобі Бог” (пор. Лк. 8, 38-39).

“СТРАШНИМ БУЛО ТВОЄ ПРЕОБРАЖЕННЯ ДЛЯ ПЕТРА, ЯКОВА ТА ІВАНА”

Слідкуючи за променями, що на іконі виходять від “Слави” Христової, ми зауважуємо, що вони поступово набирають темнішого відтінку. Це зовсім не означає, що світло Христове втрачає поступово свою глибину і насиченість. Навпаки Ісус у Своему чоловіколюбстві являє апостолам велич Своєї нествореної краси “не повністю, щоб разом із зором вони не втратили життя, але по своїй змозі сприйняли це тілесними очима” (Стихира на “Господи возвах”); Бог дає пізнати Себе людині у тій мірі, в якій вона це спроможна зробити. Вибрані три свідки і співучасники цієї дивної молитви Христа знемагають у ній. Бачимо, як Іван та Яків схилились до землі, лише Петро, який недавно з вірою визнав Христа Сином Божим, спроможний глянути на преображеного Христа. Саме віра є передумовою богоспількування, саме завдяки їй Авраам удостоївся прийняти трьох Ангелів, що явилися у вигляді мандрівників. У Світлі Христовому світ для апостолів постає зовсім у іншій барві: бачимо, як на іконі людські постаті набирають великих розмірів, а дерева, гори, куші відповідно зменшуються. Справді, коли Христос стає Сонцем нашого життя, тоді ми щораз глибше занурюємось у незбагненне таїнство людської особи, у таїнство Божого образу в людині. На іконі природа злегка освітлюється Світлом Божества – людина починає через життя у Христі споглядати задум Божий у творінні. Зникають корисливість, пожадливість, а натомість приходять пошанування до природи та вміле користування нею. Недаремно кажуть, що перш ніж говорити про екологію навколишнього середовища, слід згадати про “екологію” людського серця. Життя душі, яка пізнала блаженство любові Христової у тому середовищі, в якому вона перебувала до цього, стає повним скорбот: “У світі скорбні будете, але бадьоріться...” (Ів. 16, 33). “Розповідати”, свідчити про Світло любові Божої – дивним чином викликає неприязнь в серцях досить багатьох людей. Людині потрібно пережити цю скорботу Ісуса. Саме вона допоможе їй глибше проникнути в земне життя нашого Спасителя. Цим шляхом йшли апостоли, ставши свідками Світла Христової любові, віддавши своє життя за Того, хто є Життям.

Використана література:

1. Овсійчук В.А., Українське мистецтво XVI-XVII ст. – Київ, 1985
2. Шпідлік Т., Рупнік М., Про що розповідає ікона. – Львів, 1999
3. Сахаров С., Видеть Бога как Он есть. – Birmingham, 1985

4. Сахаров С., Рождение в царство непоколебимое. – Москва, 2001

О. Чупа. Святе Преображення Господне // СЛОВО 4 (21) (2004) 2-3